

Faiq Ələkbərli

AMEA Fəlsəfə
Institutunun
aparıcı elmi işçisi,
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

II yazı

"Məclisi-üns" üzvlərinin sayına və tərkibinə görə sonradan təşkil edilən "Məcməüşşüara" (Bakı), "Beyti-Fəramuşan" (Şuşa), "Beytüs-səfa" (Şamaxı) məclislərindən fərqlənmişdir. Firudin bəy Köçərli yazırdı: "Xurşidbanu elmü mərifət sahibəsi olmağa görə, əksəri-övqatı ürəfa, şüəra və üdəba dairəsində keçirərdi. Şeir və qəzəli sevib, özü dəxi gözəl və zərif təb sahibəsi idi. Mərhum Qasım bəy Zakir və sonralardan Abdullah bəy Asi və onun müasirləri və xüsusən hali-həyatda olan Mirzə Rəhim Fəna cənabları ol gövhəri-pakın inayətləri sayəsində təblərinə vüsəti qüvvət verdilər".

Tədqiqatçılara görə, Natəvanın təxminən iyirimi (20) ilə qədər rəhbərlik etdiyi "Məclisi-üns" də Azərbaycan türkcəsi, fars dilləri ilə yanaşı, ciğatay dilində (Özbək türkcəsində) də qiymətli mənzumələr yaranmışdır. Məclisdə klassiklərdən tərcümələr edilmiş, burada Xaqani, Nizami, Füzuli kimi qüdrətli qələm sahiblərinin əsərlərinə nəzirlər yazılmışdır. Şeirlərin bir qismi də məşğələ zamanı məclis üzvlərinin bədahətən söylədikləri beyt və ya misralardan düzəlmişdir. "Məclisi üns" adlı ədəbi məclisdə fəal şəkildə iştirak edən Natəvanın şeirlərindəki eşqin, sevginin məşhur şair-mütəfəkkirimiz Məhəmməd Füzuli kimi cismani deyil, daha çox mənəvi xarakter daşmasına şübhə etmirik. Bunu, Məhəmməd Rza Kərimi də çox doğru qeyd edərək yazırdı: "Natəvan özünəməxsus bir şairə idi. O, Füzulinin üslubunda yazsa da, heç vaxt təqlid arxasınca qaçmamışdır. Onun özünəməxsus üslubu formalaşmışdır". Məsələn, Natəvan, bir şeirində Füzuli ruhunda belə yazırdı:

"Məclisi üns" adlı ədəbi məclisdə fəal şəkildə iştirak edən Natəvanın şeirlərindəki eşqin, sevginin məşhur şair-mütəfəkkirimiz Məhəmməd Füzuli kimi cismani deyil, daha çox mənəvi xarakter daşmasına şübhə etmirik. Bunu, Məhəmməd Rza Kərimi də çox doğru qeyd edərək yazırdı: "Natəvan özünəməxsus bir şairə idi. O, Füzulinin üslubunda yazsa da, heç vaxt təqlid arxasınca qaçmamışdır. Onun özünəməxsus üslubu formalaşmışdır"

Dilbərə, dərdi-dilimdən belə
ünvan etdim –
Ki, qəmi-hicridə dil mülkünü
viran etdim.
Mümkün olmaz mənə vəslin
bilirəm həşrə kimi,
Ol səbəb məskənimə kuhü
biyaban etdim.
Eşq sultanı mənim qətlimə
fərman gətirib,
Etmədim tərk-i vəfa, taəti-fərman
etdim.
Səri-kuyində qoyub başımı

bir uf demədim,
Səri-sidq ilə dilü canımı fərman
etdim.
Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi
bilsin, ya Rəb –
Ki, mən öz qanım ilə dərdimə
dərman etdim.
Dərdi-hicridə gözüm yaşıtutub
dünyanı,
Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan
etdim.
Natəvan, etmədi ol səngdilə
naləm əsər,

Rəqib töhməti etdi mənə cüda,
ey dust,
Bu zülfü gördü rəva, görmə
sən rəva, ey dust!
Əgər ki, tiğ şəkib öz əlinlə
öldürsən,
Deyil cəfa bu mənə, bilməzəm
cəfa, ey dust!
Kənərdən baxaram mən həqir
həsərət ilə,
Bu, yaxşı şivə deyil, olma
bi-vəfa, ey dust!
Rəqibə xoşdu həmişə mənə

aləmdə mövcud olan "dost"u da bir kənra qoymaq mümkündür deyildir. O zaman insan obyektiv aləmdəki "dostu" ilə, ilahi bir Dost arasında nə cür bağlılıq yarada bilər!? Bizcə, insanın şüurundakı ilahi "dost"la, real həyatdakı "dost"un oxşar cəhətləri ilə fərqlilikləri də görməyi bacarmaq lazımdır. Təsədüfi deyil ki, xalq arasında deyirlər ki, dostunu, yol yoldaşını mənə göstər sənənin mahiyyətə kim olduğunu

Qoyubdur intizarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?
Həmişə ahü zarında, neçin gəlməz, neçin gəlməz?
Üzöldüm karivanımdan, əl üzöldüm
xanimanımdan,
Fələk incir fəqanımdan, neçin gəlməz, neçin gəlməz?
Gedibdir qafilə salar, olubdur
gözlərim xunbar,
Nə bir yarü, nə bir qəmxar,
neçin gəlməz, neçin gəlməz?

Azərbaycan Türk ictimai-fəlsəfi fikir tarixinə töhfə vermiş qadınlar: *Xurşudbanu Natəvan*

Natəvanın şeirlərində insan ruhunun daxili iztirabı və azadlığa doğru can atması da çox hiss olunur. Hər bir insan öz daxili narahatçılığından, nigarançılığından qurtulmaq üçün bir şeylər aramaqda, sanki yeni bir azadlıq əldə etmək istəyində olur

Gecə-gündüz nə qədər naləvü
əfqan etdim.

Deməli, Natəvan öz ilahi sevgisindən əl çəkmir, çünki bu eşq onun yalnız bu həyatı deyil, əbədi həyatı üçün bir dönməzlikdir. Bu anlamda, insanın içindəki dərdini də özü kimi biləcək ikinci bir insan yoxdur, yalnız Tanrıdan başqa. Tanrı və insan vəhdəti dərdli ilə dərdsiz bir-birindən ayıra bilər. Ancaq dərdli, möhnətli birisinin, eyni zamanda nə qədər dərdsiz olması da aşıqardır. Çünki içindəki dərdləri Tanrıyla bölüşən insan sanki dərdsizləşir və zahirən dərdli

kənar etsin,
Fəda o himmətinə, olasan riza,
ey dust!
Nə tab hicrinə vardır, nə taqətim
səbrə,
Bunun əlacı ki, mümkün deyil
mana ey dust!
Sənin bu hüsnünə layiq heyf ki,
əhdin yox,
Nə qədər səy elədim, tapmadım
dəva, ey dust!
Bəli, bu hicrinə ilə mən həmişə
xoşhaləm,
Görək ki, neyləyəcək axırı
qəza, ey dust!
Rəqib görməsən, Allah, visal-i-
işrətini,
O səpdi tuxmi-fəraqı, görüb

deyək. Deməli, obyektiv aləmdəki "dost"muzun, yol yoldaşımızın mahiyyəti xeyli dərəcədə, bizim "mən"imizin mahiyyətini ortaya qoyur ki, bu da mənəvi Dosta olan münasibətimizin bu və ya digər formada ifadəsidir. Natəvanın şeirlərində insan ruhunun daxili iztirabı və azadlığa doğru can atması da çox hiss olunur. Hər bir insan öz daxili narahatçılığından, nigarançılığından qurtulmaq üçün bir şeylər aramaqda, sanki yeni bir azadlıq əldə etmək istəyində olur.

Yenə ya rəb, nə qəmgindir
mənim bu şad olan könlüm,
Rumuzi-eşqdən agah olub,
ustad olan könlüm.
Görübdür yarı əğyarə olubdur
məhvi-nəzzarə,
Edibdir sinəsin parə, mənim
abad olan könlüm.
Niyə peymandan keçdin, niyə
zəncirdən qaçdın?
Nədənir çöllərə düşdün,
mənim bərpad olan könlüm?
Fəraqın ruzi-məhşərdir, sərəsət
məhnəti qəmdir,
O zülfün kiymi dərhəmdir,
mənim azad olan könlüm.
Baxın bu Natəvan zarə, günü
bəxtim kimi qarə,
Gəzər Məcnun tək avarə,
mənim naşad olan könlüm.

Şairə bir tərəfdən könlünün iztirabından yazdığı halda, digər tərəfdən onu bu iztiraba salanın "zalımlığı"ndan bəhs edir:

O zülfi-nərkisi-məstə könül
çoxdandı pabəstə,
Mənə hicran edəb xəstə, neçin
gəlməz, neçin gəlməz?
Səri-kuyin gəzər könlüm, gülli-
ruyin sevar könlüm,
Vüsəlin çün dilər könlüm,
neçin gəlməz, neçin gəlməz?
Yaxud da:
Çəkirdim həsrətini, görmədim,
xudahafiz!
Olubdur indi işim naləvü fəğan,
ölürəm.
Fəda o qəmətinə kim, qəza
nə xoş çəkmiş,
Qədər büküb belimi, eyləyib
kəman, ölürəm.
Fərəqdan tükənib tabü taqətim,
billah,
Vüsələ etməz əlim, zarü
Natəvan ölürəm!

Natəvanə görə, zəmanə onu elə bir möhnətə salıb ki, bu dərd-qəmdən qurtulmaq mümkün deyil. O, yazırdı:

Zəmanə saldı əcəb möhnəti
mələlə mənə,
O məhrudən iraq verdi qəm
zəvalə mənə.
Tükəndi tabü təvan, ey xudayi-
ləmyəzəli!
Ya tez bu canımı al, ya yetir
vüsələ mənə!
Sənə nə qədri dedim, rəhm qıl
mənə, getmə!
Gəl indi gör ki, fəraqın salıb
nə halə mənə!
Nə vaxtadək qəmi-hicrinə
ahü zar çəkim?
Tərəhhüm eylə, gətir sən də
bir xayalə mənə!
Kəsildi səbrü qərarım, fəraqə
tabim yox,
Rəvadi tənqə gətirsən bu ahü
nalə mənə?
Alıbdı əqlimi sərdən, qərarımı
dildən,
Edib bəlayə fələk, gör necə
həvalə mənə.
Təəccübəm ki, neçün rəhmə
gəlmədin, zalım?!
Fəraq oduna yaxıb salmışan
bu halə mənə.
Nə yaxşı günlər idi kim, sən
nəninlə munis idim,
Zəmanə indi edib sinə dağlı
lələ mənə.
Vüsələ yetməyibən zarü
Natəvan qaldım,
Edib fələk yenə həsrət o
məhcəmalə mənə.